

УДК: 336.1

Анна Іванова

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
Annaiv125@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6932-8800

Вікторія Сідляр

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна
vicsid.vs@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7495-0880

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Anna Ivanova

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof.
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine,

Viktoriia Sidliar

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof.
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine,

MANAGEMENT OF PUBLIC FINANCES DURING THE WAR: CHALLENGES AND PROSPECTS

Анотація. У статті розглянуто управління державними фінансами України в умовах повномасштабної війни як складний і динамічний процес, що потребує постійної адаптації фінансової політики до нових викликів. Проведено комплексний аналіз доходної та видаткової частин Державного бюджету України за 2019–2024 роки. Особливу увагу приділено зміні структури видатків на користь фінансування оборонної сфери, а також зростанню бюджетного дефіциту. Досліджено трансформації в податковому законодавстві, включаючи тимчасові податкові пільги та спрощення адміністрування. Визначено роль зовнішньої фінансової допомоги та військових облігацій у забезпеченні макрофінансової стабільності. Сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності податкового адміністрування, боротьби з тіньовою економікою, цифровізації фінансових процесів та оптимізації державних витрат. Стаття містить практичні рекомендації для органів державної влади щодо покращення фінансової політики в умовах воєнного та поствоєнного періодів.

Ключові слова: державні фінанси, державний бюджет, податкові надходження, бюджетний дефіцит, воєнний стан, фінансова стабільність, податкове адміністрування, фінансова політика.

Abstract. *This article provides an in-depth examination of the management of Ukraine's public finances during the period of full-scale war; highlighting the complexity of fiscal policy implementation in the face of unprecedented challenges. The study offers a detailed analysis of the dynamics of both revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine between 2019 and 2024, emphasizing the shift in fiscal priorities due to the ongoing military conflict. A substantial increase in defense and security-related spending is identified, alongside a significant expansion of the state budget deficit, necessitating extraordinary funding mechanisms. The research further investigates the evolution of tax legislation aimed at supporting business activity and preserving economic stability, such as the introduction of temporary tax exemptions, simplified reporting requirements, and reduced tax rates for specific categories of taxpayers.*

Moreover, the study underlines the growing importance of external financial resources, including international grants, loans, and macro-financial assistance, as well as the increased reliance on domestic borrowing instruments, particularly war bonds. The structural transformation of budget revenues – marked by a decline in tax revenues and an increase in external assistance – is examined through a comparative lens. In response to the fiscal challenges, the article proposes a comprehensive framework of measures to enhance the effectiveness of tax administration, combat tax evasion and corruption, modernize fiscal infrastructure through digital technologies, and improve the efficiency of public spending allocation.

Special attention is given to the issues of fiscal transparency, the resilience of financial institutions, and the formation of a sustainable post-war recovery strategy. The findings of the study are intended to inform policymakers, fiscal authorities, and international partners involved in supporting Ukraine's financial system and rebuilding efforts. The proposed recommendations are designed to strengthen fiscal discipline, restore economic sovereignty, and build a robust financial foundation for long-term development.

Key words: *public finance, state budget, tax revenues, budget deficit, martial law, financial stability, tax administration, fiscal policy.*

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Управління державними фінансами в умовах війни є надзвичайно складним процесом, що вимагає від урядів здатності оперативно адаптуватися до нових викликів та ефективно планувати фінансову політику. У цей період фінансові ресурси стають критично важливими для забезпечення економічної стабільності, функціонування оборонної сфери, соціальних програм та відновлення інфраструктури. З одного боку, держава повинна мати змогу мобілізувати ресурси для забезпечення безпеки, з іншого – не менш важливим є збереження економічної та соціальної стабільності.

Основними викликами для управління державними фінансами під час війни є стрімке збільшення витрат на оборону, зниження податкових надходжень, дестабілізація ринків, інфляційні процеси та необхідність зовнішнього фінансування. Також важливою проблемою є збереження ефективності бюджетного процесу, адже в умовах воєнного стану традиційні механізми фінансування є обмеженими. Крім того, уряди часто змушені впроваджувати інструменти позикового фінансування, що може призвести до збільшення державного боргу.

Тому управління державними фінансами в умовах війни пов'язане з пошуком оптимальних механізмів фінансування, відновленням економічної активності після завершення конфлікту та адаптацією до нових реалій, при цьому важливим аспектом є міжнародна співпраця та залучення зовнішніх ресурсів, що можуть допомогти зменшити економічні втрати та сприяти відновленню країни в поствоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які розглядають досліджувану проблему, на яку спираються автори, виявлення недосліджених аспектів проблеми, якій присвячена публікація. Проблеми управління фінансовими ресурсами в кризовий період перебувають в полі зору багатьох вчених-економістів, зокрема А. Крисоватий, у своїх дослідженнях окреслює можливі шляхи відбудови держави, що ґрунтується на поєднанні боргових інструментів фінансування бюджету та оподаткуванні «...задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків та забезпечення оптимального функціонування соціально-економічної системи держави» [1, с. 33]. Т. Єфименко вважає, що «...трансформації у фіскальній сфері мають бути спрямовані на перемогу у війні, збереження територіальної цілісності держави, підтримку економічного суверенітету та протидію корупції, стимулювання інвестиційних процесів у повоєнному відродженні» [2, с. 7]. Як зазначає І. Лютий та Н. Медведкова «в умовах невизначеності та падіння ринку інвестицій особливої ваги набуває розвиток внутрішнього ринку державних запозичень, який відіграє суттєву роль у фінансуванні дефіциту Державного бюджету України» [3, с. 72].

Проблемам управління державними фінансами в умовах кризи присвячено праці таких зарубіжних учених, таких як Е. Тандберг і Р. Аллен [4]. Необхідність та способи оптимізації державних видатків розглядалися в працях таких науковців, як Т. Куррістін, Л. Доєрті та Б. Імберт [5].

Формулювання мети дослідження Однак, динамічність сучасного світу, впровадження цифрових технологій та глобалізаційна невизначеність, потребує постійного пошуку нових підходів до вирішення існуючих проблем, особливо в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є аналіз особливостей управління державними фінансами під час війни, виявлення основних викликів, з якими стикаються державні органи, а також визначення перспектив і можливостей для оптимізації фінансових процесів в умовах кризових ситуацій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз змін податкового законодавства України в умовах війни. Починаючи з 2022 р., уряд України був змушений оперативно переглянути підходи до фіскальної політики, щоб забезпечити необхідний рівень мобілізації доходів, знизити фіскальне навантаження на бізнес і водночас підтримати економічну активність. Ці зміни стосувалися як перегляду ставок оподаткування, так і спрощення процедур адміністрування податків.

Одним із ключових напрямів стало впровадження тимчасових податкових послаблень для бізнесу. Зокрема, було розширено можливості застосування спрощеної системи оподаткування: для окремих категорій платників запроваджено ставку єдиного податку у розмірі 2% від доходу замість звичайної системи оподаткування, що суттєво знизило податковий тиск на малий та середній бізнес.

Крім того, були впроваджені податкові канікули для підприємств, що втратили можливість здійснювати господарську діяльність через воєнні дії.

Окремої уваги заслуговує оптимізація податкового адміністрування: тимчасово спрощено порядок подання звітності, запроваджено можливість дистанційної комунікації з контролюючими органами, відтерміновано проведення планових податкових перевірок, а також було вдосконалено механізми електронної взаємодії. Такі заходи сприяли збереженню фінансової стійкості підприємств та підтримці їхньої діяльності в надзвичайно складних умовах.

Також суттєві зміни зазнали акцизна та митна політики: для низки товарів критичного імпорту тимчасово було знижено або скасовано мита та акцизи, що дозволило забезпечити безперебійне постачання продукції першої необхідності на внутрішній ринок.

Проте, з огляду на необхідність забезпечення сталого фінансування оборонних потреб та соціальних програм, з другої половини 2022 р. почалося поступове повернення до більш традиційної податкової політики – із відновленням окремих податкових ставок, акцентом на розширенні бази оподаткування та підвищенні ефективності адміністрування податків (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльна таблиця змін податкового законодавства
України в період воєнного стану в 2022 – 2024 рр.**

Сфера регулювання	Березень 2022 р. (Закон № 2118-IX)	Серпень 2023 р. (Закон № 3219-IX)	Жовтень 2024 р. (Закон № 4015-IX)
1	2	3	4
Спрощена система оподаткування	Запроваджено єдиний податок 2% замість ПДВ і податку на прибуток для всіх ФОП і юросіб (крім окремих категорій: гральний бізнес, підакцизні товари, імпортери тощо).	Скасовано єдиний податок 2%, повернено довоєнні ставки (ФОП 3 групи – 5% або 3%+ПДВ).	Посилено вимоги до ФОП IV групи – втрата статусу при несплаті мінімального податкового зобов'язання понад 2 квартали.
Податок на прибуток підприємств	Скасовано для тих, хто перейшов на єдиний податок 2%.	Відновлено стандартну систему, зобов'язання сплачувати податок на прибуток.	Підвищено ставку податку на прибуток для небанківських установ (крім страхових компаній) з 18% до 25%.
Податок на додану вартість (ПДВ)	Скасовано ПДВ для імпорту товарів і авто. Знижено ПДВ на пальне до 7%.	Відновлено стандартні ставки ПДВ (20%).	Введено щомісячну звітність щодо ПДВ (замість квартальної).
Акцизний податок	Скасовано акциз на пальне (0 євро за 1000 л).	Відновлено стандартні акцизні ставки на пальне.	Підвищено мінімальні роздрібні ціни на алкоголь на 50%.
Військовий збір	Без змін – 1,5% від доходів громадян.	Без змін – 1,5% військовий збір.	Збільшено військовий збір до 5% (крім військових – 1,5%). Для ФОП 1-2 групи – фіксований військовий збір 10% від мінімальної зарплати. ФОП 3 групи та юрособи – військовий збір 1% від доходу.

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Митні пільги	Скасовано мито, ПДВ та акциз на імпорту товарів та авто (крім підакцизних).	Відновлено митні платежі.	Без змін.
Земельний податок	Звільнення від сплати на окупованих територіях і в зонах бойових дій.	Відновлено сплату земельного податку.	Мінімальний податок на землю – 700 грн або 1400 грн за 1 га. Збільшено мінімальне податкове зобов'язання на с/г землі на 14% (до 1400 грн/га).
Рентна плата	Без змін.	Відновлено довосні ставки.	Підвищено рентні ставки на видобуток щебеню, піску, каоліну.
Благодійна допомога	Звільнено від ПДФО та військового збору благодійну допомогу ЗСУ та цивільним.	Введено обмеження для благодійної допомоги волонтерам.	Без змін.
Податкові перевірки	Мораторій на перевірки (крім камеральних для бюджетного відшкодування).	Відновлено документальні перевірки для грального бізнесу, підакцизних товарів і фінансових установ. Перелік підстав для позапланових перевірок розширено.	Введено щомісячні авансові внески з податку на прибуток для АЗС і обмінників валют.
Податкова звітність	Подовжено строки подання звітності та сплати податків через війну.	Відновлено стандартні строки звітності.	Введено щомісячну податкову звітність (замість квартальної) з ПДФО, військового збору та ЄСВ.
Фінансова відповідальність	Звільнення від штрафів і пені за несвоєчасну сплату податків. Не застосовуються штрафи за порушення ЄСВ.	Відновлено штрафи за несвоєчасну сплату податків.	Введено штрафи за несплату авансових внесків для АЗС та обмінників валют.
Обмінні пункти (валюта)	Без змін.	Без змін.	Введено авансовий внесок з податку на прибуток для обмінників: - 700 євро – Київ, - 600 євро – міста 50 тис.+, - 200 євро – інші міста.
АЗС (автозаправки)	Без змін.	Без змін.	Введено щомісячні авансові внески: - 60 тис. грн – стандартні АЗС, - 45 тис. грн – заправки, де 50%+ скраплений газ, - 30 тис. грн – виключно газові заправки.

Джерело: складено авторами на основі [6 – 8]

Аналіз змін податкового законодавства у воєнний період свідчить про необхідність балансування між двома стратегічними цілями: короткостроковою підтримкою економіки та довгостроковою фіскальною стійкістю. Податкові реформи цього періоду демонструють прагнення української держави адаптувати фінансову

систему до надзвичайних умов, не втрачаючи орієнтації на післявоєнне відновлення та розвиток. І, якщо на початку введення воєнного стану, у 2022 р. політика уряду була спрямована на підтримку бізнесу та населення через запровадження податкових пільг та спрощення адміністрування, то вже у 2024 р. основний акцент спрямовувався на збільшення податкового навантаження, посилення фіскальної складової, запровадження нових обов'язкових платежів для бізнесу та громадян.

Причиною таких змін, є обмеження бюджетних ресурсів, яких не вистачало на покриття зростаючих на оборону витрат (рис.1).

Доходи державного бюджету демонструють стабільне зростання з 2019 р., особливо стрімко збільшуючись у 2022–2024 рр. Видатки бюджету також значно зросли, особливо у 2022–2024 рр., що пов'язано з воєнними витратами, соціальними програмами та іншими критично важливими напрямками фінансування.

У 2019 – 2021 рр. дефіцит державного бюджету відносно помірний, однак, починаючи з 2022 р. дефіцит різко зростає (до -1364,0 млрд грн у 2024 р.), що свідчить про значне перевищення видатків над доходами.

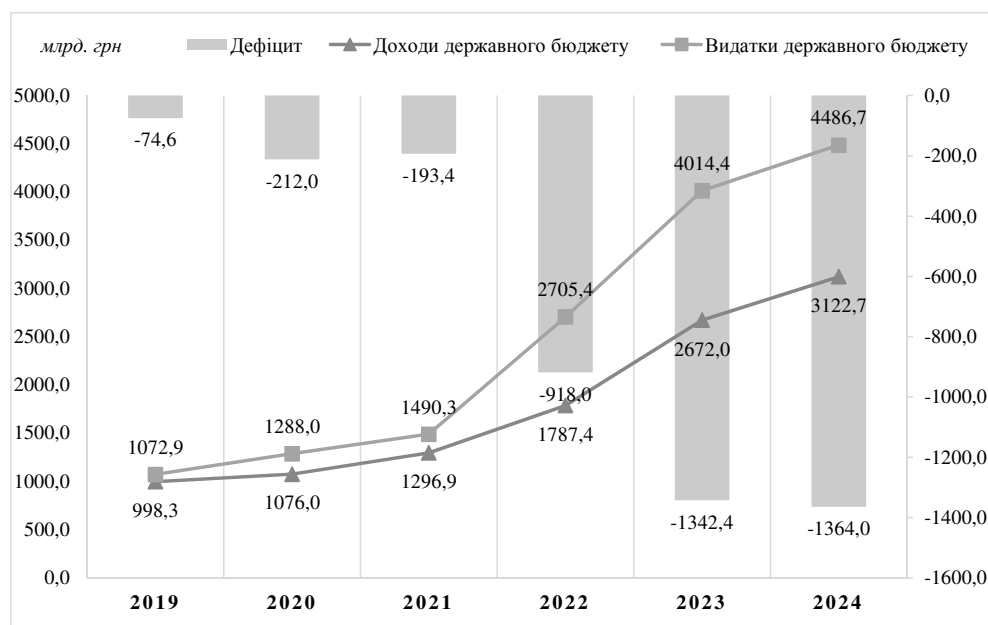

Рис. 1. Динаміка формування та виконання Державного бюджету України в 2019 – 2024 рр.

Джерело: складено авторами на основі [9]

Як бачимо, до повномасштабної війни дохідна і видаткова частина державного бюджету України були відносно врівноваженими, оскільки доходи бюджету приблизно на 90% покривали його видатки. Однак, у 2022 – 2024 рр. спостерігаємо суттєве зростання дефіциту бюджетних ресурсів, що зумовлено військовими діями та зростанням оборонних видатків (табл. 2).

Таблиця 2

**Структура видатків Державного бюджету України
у 2019 – 2024 рр., млрд грн**

Показники	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Всього видатків	1072,9	1288,0	1490,3	2705,4	4014,4	4486,7
Загальнодержавні функції	168,2	163,8	206,6	202,0	296,1	374,3
Частка, %	15,68	12,72	13,86	7,47	7,38	8,34
Оборона	106,6	120,3	127,5	1142,9	2097,6	2304,5
Частка, %	9,94	9,34	8,56	42,25	52,25	51,36
Громадський порядок, безпека та судова влада	140,2	157,7	174,4	443,3	574,6	692,7
Частка, %	13,07	12,24	11,70	16,39	14,31	15,44
Економічна діяльність	72,4	168,9	181,0	95,4	134,3	163,1
Частка, %	6,75	13,11	12,15	3,53	3,35	3,64
Охорона навколишнього природного середовища	6,3	6,6	8,2	4,7	5,2	9,5
Частка, %	0,59	0,51	0,55	0,17	0,13	0,21
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,1	0,2	0,5	8,4	7,5
Частка, %	0,01	0,01	0,01	0,02	0,21	0,17
Охорона здоров'я	38,6	124,9	170,5	184,3	179,3	201,4
Частка, %	3,60	9,70	11,44	6,81	4,47	4,49
Духовний та фізичний розвиток	10,0	9,8	16,0	11,1	11,8	16,2
Частка, %	0,93	0,76	1,07	0,41	0,29	0,36
Освіта	51,7	52,9	63,8	58,5	60,4	64,7
Частка, %	4,82	4,11	4,28	2,16	1,50	1,44
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218,6	322,7	339,3	426,0	469,3	464,7
Частка, %	20,37	25,05	22,77	15,75	11,69	10,36
Міжбюджетні трансферти	260,3	160,2	202,7	136,8	177,4	187,9
Частка, %	24,26	12,44	13,60	5,06	4,42	4,19

Джерело: складено авторами на основі [9]

Загальні видатки Державного бюджету України у 2019 – 2024 рр. зросли на 318,2% у 2024 р. порівняно із 2019 р. Таке суттєве зростання зумовлено низкою чинників, а саме:

– зниження економічної активності спричинене пандемією COVID-19 та війною потребувало від держави додаткових фінансових ресурсів для підтримки економіки та соціальної сфери;

– фінансування обороноздатності – починаючи з 2022 р., значна частина бюджетних коштів (понад 50%) спрямовується на оборону та безпеку держави;

– інфляційні процеси – зростання цін призвело до необхідності збільшення бюджетних видатків.

Аналіз структури видатків державного бюджету свідчить про суттєву переорієнтацію бюджетних пріоритетів у період війни. Найбільш динамічне зростання

спостерігається у категорії «Оборона»: питома вага видатків зросла більш ніж у 5 разів – з 9,94% у 2019 р. до 51,36% у 2024 р. (табл. 2).

Основними чинниками зростання оборонних витрат стали:

- збільшення закупівель озброєння та військової техніки;
- утримання та забезпечення Збройних Сил України;
- фінансування медичного забезпечення військових;
- надання гуманітарної допомоги в зонах бойових дій.

Це призвело до значного збільшення навантаження на державний бюджет та обмеження можливостей фінансування інших сфер, зокрема соціального захисту, освіти й охорони здоров'я. При цьому, також зросли видатки за статтею «Громадський порядок, безпека та судова влада», що пов'язано з необхідністю забезпечення безпеки та правопорядку в країні.

Незважаючи на зростання загальних видатків, відносний показник видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення дещо знизився, що свідчить про певну переорієнтацію бюджетних пріоритетів, зокрема на оборону та громадський порядок. При цьому, все ще досить велика частка видатків спрямовується на фінансування Пенсійного фонду України та виплат внутрішньо переміщеним особам, та тим, хто постраждав у зв'язку з військовими діями.

Найбільшого скорочення в умовах воєнного стану зазнали видатки на охорону навколишнього природного середовища та міжбюджетні трансферти, а саме на 17,5% та 31,8% відповідно. Видатки на інші статті, такі як охорона здоров'я, освіта, економічна діяльність, демонструють різний рівень зростання, що залежить від конкретних умов та пріоритетів кожного року.

Акцентуючи увагу на зміні структури, можна виділити ключові зміни між 2019 і 2024 роками:

Видатки на оборону зросли більш ніж у 5 разів (з 9,94% до 51,36%), що пояснюється активними бойовими діями та потребами безпеки. Також на 18% зросли видатки на Громадський порядок, безпеку та судову владу. При цьому, суттєво скоротилися міжбюджетні трансферти (в 6 раз), видатки на соціальний захист (в 2 рази) та освіту (в 3 рази).

Зростання державних видатків у 2022 – 2024 рр. породжує проблему пошуку необхідних для їх забезпечення фінансових ресурсів, оскільки, як видно з рис.1, доходи державного бюджету лише на 2/3 фінансують його видатки, а решта (1/3) – фінансується за допомогою інших джерел.

Як бачимо, в період воєнних дій, фінансові ресурси держави відіграють вирішальну роль у забезпеченні національної безпеки, підтримці економіки та гарантуванні соціального захисту населення. Умовно їх можна поділити на внутрішні та зовнішні джерела фінансування, кожне з яких має свої особливості залучення та використання в умовах війни (рис. 2).

До внутрішніх джерел фінансових ресурсів належать податкові надходження, доходи від державних підприємств, державні запозичення на внутрішньому ринку, мобілізація заощаджень населення через військові облігації та інші форми державного боргу. Проте війна суттєво обмежує можливості внутрішньої мобілізації ресурсів через зменшення економічної активності, зростання рівня безробіття та руйнування виробничої інфраструктури.

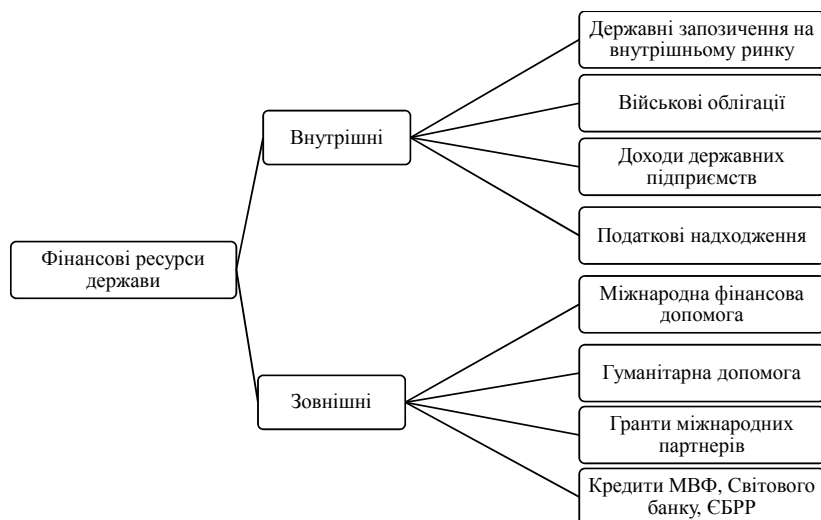

Рис. 2. Фінансові ресурси держави

Джерело: складено авторами.

Зовнішні фінансові ресурси включають міжнародну фінансову допомогу, кредити міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світовий банк, ЄБРР), гранти, гуманітарну допомогу та інвестиції. У 2022–2024 рр. міжнародна підтримка стала одним із ключових джерел покриття дефіциту Державного бюджету України, забезпечуючи можливість фінансування невідкладних видатків без надмірного зростання внутрішнього боргового навантаження.

Крім того, значну роль у фінансуванні державних витрат почали відігравати військові облігації – інструмент внутрішнього державного боргу, орієнтований як бізнес-організації, так і на громадян. Їхня популярність зросла завдяки патріотичному піднесенню населення та сприятливим умовам розміщення.

Розглянувши детальніше джерела фінансування бюджету в умовах війни можна виокремити особливості кожного з них (табл. 3)

Таблиця 3

Характеристика фінансових ресурсів держави в умовах війни

Джерело фінансування	Опис	Переваги	Виклики
1	2	3	4
Податкові надходження	Основне стабільне джерело доходів держави	Постійний приплив ресурсів	Зниження бази оподаткування через війну
Доходи державних підприємств	Прибуток від діяльності державних компаній	Пряме управління ресурсами	Зменшення обсягів виробництва
Військові облігації	Продаж боргових цінних паперів громадянам і бізнесу	Підвищення внутрішнього патріотизму	Обмежена платоспроможність населення

Продовження табл. 3

1	2	3	4
Державні внутрішні запозичення	Залучення коштів через ринки капіталу	Швидкий доступ до ресурсів	Ризики зростання державного боргу
Міжнародна допомога	Гранти і фінансування від іноземних урядів та організацій	Безповоротний характер ресурсів (гранти)	Політичні та економічні умови фінансування
Кредити міжнародних організацій	Позики для підтримки макрофінансової стабільності	Великі обсяги фінансування	Зростання зовнішнього боргу

Джерело: складено авторами.

Дохідна частина бюджету потребує детальнішого аналізу, оскільки існуюча структура доходів державного бюджету не дозволяє забезпечити фінансову незалежність нашої держави (табл. 4).

Таблиця 4

Структура доходів Державного бюджету України в 2019 – 2024 рр. млрд грн

Показники	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Всього доходів	998,3	1076,0	1296,9	1787,4	2672,0	3122,7
Податкові надходження	799,8	851,1	1107,1	949,8	1203,5	1647,2
Частка, %	80,12	79,10	85,37	53,14	45,04	52,75
Податки на доходи, прибутки	217,0	226,0	285,3	265,5	350,8	597,2
Частка, %	21,74	21,00	22,00	14,85	13,13	19,12
Рентна плата	46,7	52,5	80,7	85,4	60,3	52,4
Частка, %	4,68	4,88	6,22	4,78	2,26	1,68
Внутрішні податки на товари та послуги	502,0	538,9	698,9	569,4	748,1	944,9
Частка, %	50,29	50,08	53,89	31,86	28,00	30,26
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	30,1	30,5	38,2	26,2	40,6	48,3
Частка, %	3,02	2,83	2,95	1,47	1,52	1,55
Інші податки та збори	3,9	3,3	3,9	3,3	3,7	4,4
Частка, %	0,39	0,31	0,30	0,18	0,14	0,14
Неподаткові надходження	186,7	212,9	175,4	346,3	991,6	974,4
Частка, %	18,70	19,79	13,52	19,37	37,11	31,20
Доходи від органів державного управління та операцій з капіталом	8,9	10,7	12,9	10,1	43,0	26,7
Частка, %	0,89	0,99	0,99	0,57	1,61	0,86
Доходи від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1,1	1,0	1,3	481,1	433,4	473,9
Частка, %	0,11	0,09	0,10	26,92	16,22	15,18
Цільові фонди	1,8	0,2	0,2	0,1	0,4	0,5
Частка, %	0,18	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02

Джерело: складено авторами на основі [9]

З даних табл.3 видно, що протягом аналізованого періоду спостерігається стійке зростання загальної суми доходів державного бюджету на 212,8% у 2024 р. в порівнянні з 2019 р. Найбільшу частку в структурі доходів державного бюджету традиційно займають податкові надходження. Серед них найбільш вагомими є податки на доходи, прибутки та внутрішні податки на товари та послуги. Це підтверджує, що основним джерелом фінансування державного бюджету є податки, сплачувані громадянами та підприємствами.

Ще одним джерелом фінансування бюджету є міжнародна допомога, яка суттєво зросла у 2024 р. в порівняно із 2019 р., що свідчить про суттєву залежність нашої держави від зовнішніх донорів, і як наслідок, може негативно вплинути на стан державного боргу в Україні.

Акцентуючи увагу на зміні структури, можна виділити ключові зміни у 2024р. в порівнянні з 2019 р., а саме, податкові надходження скоротилися з 80,12% у 2019 р. до 45,04% у 2024 р. Це свідчить про зменшення податкової бази та зростання залежності бюджету від інших джерел доходів. Зокрема, податки на доходи, прибуток та ренту зменшилися з 21,74% у 2019 р. до 13,12% у 2024 р., що свідчить про зниження економічної активності та зменшення прибутків підприємств. Внутрішні податки на товари та послуги (ПДВ, акцизи) також зменшилися – з 50,29% у 2019 р. до 28,06% у 2024 р., що є наслідком як спаду економічної активності, так і податкових пільг.

Неподаткові надходження навпаки зросли з 18,70% у 2019 р. до 31,29% у 2024 р. Це пов'язано монетизацією бюджету від розміщення ОВДП Національним банком України. Також суттєво зросли доходи від ЄС, міжнародних організацій та донорів з 0,09% у 2019 р. до 15,18% у 2024 р., що свідчить про значну фінансову підтримку України міжнародною спільнотою.

Таким чином, у 2024 р. державний бюджет значною мірою фінансується за рахунок зовнішніх надходжень, тоді як у 2019 р. основна частина доходів формувалася за рахунок податків. Це свідчить про суттєву трансформацію бюджетної політики в умовах кризових явищ та потребу у фінансовій підтримці ззовні.

Аналіз дохідної частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану свідчить про суттєвий дефіцит фінансових ресурсів, які необхідні для забезпечення обороноздатності держави, дотримання соціальних гарантій та забезпечення економічної стабільності. Зокрема, можна виокремити кілька ключових аспектів, які відображають зміни в основних джерелах надходжень та викликах, з якими стикнулася країна в умовах повномасштабної війни, а саме:

1. Зменшення економічної активності – значна частина підприємств скоротили або призупинили свою діяльність у зв'язку із руйнуваннями або окупацією, що негативно вплинуло на обсяги податкових надходжень. Окрім того, війна завдала значної шкоди критичній інфраструктурі (енергетичній системі, транспорту, комунікаціям), що обмежує виробництво та логістику, а відновлення потребує значних ресурсів та часу.

Ще одним чинником, що вплинув на зменшення економічної активності є зовнішня міграція населення, оскільки понад 6 млн. людей (за даними ООН) були змушені покинути Україну, що призвело до втрати робочої сили та споживчого попиту. Також війна порушила традиційні торговельні шляхи та логістичні схеми,

ускладнюючи доступ до ресурсів та матеріалів, необхідних для виробництва, а інвестори, зокрема зовнішні, не наважуються вкладати кошти в економіку країни в умовах війни та невизначеності. Це гальмує економічний ріст та розвиток.

2. Запровадження податкових пільг та податкових канікул на початку повномасштабного вторгнення. Це є типовою реакцією держави на надзвичайні ситуації, спрямованою на підтримку економіки та бізнесу, які зазнали значних збитків. Так у 2022 – 2024 рр., на тлі повномасштабної війни, український уряд запровадив ряд податкових пільг та послаблень, спрямованих на підтримку економіки та бізнесу. Ці заходи мали на меті зменшити податковий тиск на підприємства, які постраждали внаслідок бойових дій, та стимулювати економічну активність. Зокрема, підприємства, які постраждали від війни отримали можливість відстрочити сплату податків на певний період, що допомогло їм зберегти ліквідність та продовжити свою діяльність. Були знижені ставки єдиного податку для фізичних осіб-підприємців та спрощені вимоги до ведення податкового обліку, що дозволило підприємствам зосередитися на вирішенні більш нагальних проблем. Також, були скасовані штрафи та пені за несплату податків у певні періоди.

Податкові пільги мали тимчасовий характер і діяли протягом обмеженого періоду, оскільки були запроваджені для підтримки бізнесу у короткостроковій перспективі.

3. Мобілізація ресурсів, що дозволило частково компенсувати нестачу доходів шляхом емісії державних облігацій. Однак, такі дії, у результаті зумовлюють зростання державного боргу та провокують зростання інфляції у зв'язку із збільшенням грошової маси в обігу.

4. Залучення міжнародної допомоги для покриття дефіциту Державного бюджету України, що частково компенсувало зменшення власних доходів та дозволило профінансувати соціальні видатки.

Аналіз фінансових ресурсів держави періоду війни показує, що ефективне управління як внутрішніми, так і зовнішніми джерелами фінансування є критичним для забезпечення стійкості державних фінансів. Внутрішні ресурси, хоча й обмежені внаслідок економічної дестабілізації, залишаються важливим інструментом підтримки бюджету, особливо через механізми військових облігацій і податкові надходження. Водночас міжнародна допомога і кредити міжнародних фінансових інституцій стали ключовими чинниками стабілізації макрофінансової ситуації в Україні.

В умовах триваючої війни особливо важливо дотримуватися балансу між залученням зовнішніх ресурсів і розвитком внутрішнього ринку державних запозичень, мінімізуючи боргові ризики. Комплексний підхід до мобілізації фінансових ресурсів має базуватися на поєднанні податкових реформ, стимулювання інвестиційної активності та прозорого використання залучених коштів. Такий підхід є запорукою не лише успішного фінансування поточних державних потреб, а й формування основ для швидкого відновлення та економічного зростання в поствоєнний період.

Існуюча структура формування дохідної частини бюджету не в змозі профінансувати основні виклики воєнного стану, такі як збільшення державних видатків на оборону, гуманітарну допомогу, відновлення інфраструктури, зниження економічної активності, руйнування підприємств, що негативно впливає на податкові надходження до бюджету тощо, що потребує від держави зміни підходів до формування доходів

бюджету. Механічне зростання ставок податків та зборів, на нашу думку, не забезпечить значне зростання доходів бюджету, а навпаки, може спричинити їх зниження через зростання соціальної напруги і падіння рівня реальних доходів громадян.

Тому, доцільним є реформування механізму формування доходів державного бюджету, зокрема через підвищення ефективності адміністрування податків та зборів, яке б включало боротьбу з ухиленням від сплати податків і корупцією в цілому. Оскільки, ефективне податкове адміністрування дозволяє збільшити надходження до державного бюджету, що є особливо важливим в умовах дефіциту, шляхом боротьби з ухиленням від сплати податків та зменшенням тіньової економіки, створенням рівних умов для всіх суб'єктів господарювання. Також ефективна робота податкових органів підвищує рівень довіри громадян до держави та сприяє зміцненню правової системи, а впровадження сучасних технологій та спрощення процедур податкового обліку сприяє розвитку бізнесу та залученню інвестицій.

Цього можна досягти шляхом:

1. Боротьби з корупцією – через впровадження прозорих процедур, електронного документообігу, підвищення відповідальності податкових службовців шляхом впровадження системи оцінки ефективності роботи податкових службовців та стимулювання їх до досягнення результатів, та посилення дисциплінарної відповідальності через запровадження більш жорстких заходів дисциплінарної відповідальності за порушення податкового законодавства.

2. Удосконаленням податкового законодавства – спрощенням податкових норм, усунення нечітких формулювань, зменшення кількості неефективних податкових пільг, зменшення кількості податкових ставок для різних видів діяльності та об'єктів оподаткування.

3. Використання сучасних технологій через цифровізацію та автоматизацію процесів, а саме:

- удосконалення та спрощення електронного кабінету платника податків, що дозволить усім платникам податків без додаткових навиків подавати звітність онлайн, здійснювати платежі та отримувати інформацію про стан розрахунків з бюджетом;

- розширення використання електронного цифрового підпису (ЕЦП), оскільки це спрощує процедури ідентифікації та автентифікації, що підвищує рівень довіри до електронних документів;

- розробка та впровадження нових програмних продуктів – створення програмних рішень для аналізу великих даних, виявлення ризиків ухилення від сплати податків та автоматизації рутинних операцій;

- впровадження системи управління ризиками шляхом розробки автоматизованих систем на базі Blockchain для оцінки податкових ризиків та пріоритезації платників податків для проведення контрольних заходів.

4. Формування співпраці з бізнесом – створенням діалогу з бізнесом для обговорення проблем та розробки спільних рішень та спрощення процедур реєстрації бізнесу, зменшення адміністративного тиску на підприємців.

5. Посилення міжнародної співпраці та співробітництва – обмін досвідом з іншими країнами, участь у міжнародних проєктах шляхом обміну інформацією

з податковими службами інших країн, що дозволить запобігти міжнародному ухиленню від сплати податків та відмиванню коштів; впровадження міжнародних стандартів, а саме через адаптацію національного податкового законодавства до міжнародних стандартів та кращих практик.

Популяризації податкової культури – проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності платників податків про їхні права та обов'язки.

Ці та інші кроки дозволять підвищити рівень довіри громадян до державних інституцій та сприятимуть підвищенню рівня збалансованості державного бюджету.

Війна створює безпрецедентні виклики для фінансової системи України. Однак, для подолання наслідків війни та забезпечення сталого економічного розвитку необхідна спільна робота держави, бізнесу та громадянського суспільства. Проблема фінансових ресурсів в умовах війни є комплексною проблемою і вимагає системного підходу. Для її вирішення необхідна злагоджена робота всіх гілок влади, бізнесу та громадянського суспільства. Лише спільними зусиллями можна подолати наслідки війни та забезпечити сталий розвиток України.

Список використаних джерел:

1. Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
2. Єфименко, Т. І. Управління державними фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7-25.
3. Лютий І. О., Н. С. Медведкова. Сучасна парадигма фінансової політики держави та особливості її реалізації в умовах війни на території України. *Фінанси України*. 2023. № 6. С. 61-74.
4. Tandberg E., Allen R. Managing Public Investment Spending During the Crisis, Special Series on COVID-19. IMF PFM Blog. 2020. May 18. URL: <https://blog-pfm.imf.org/en/pfmblog/2020/05/managing-public-investment-spending-during-the-covid-19-crisis>.
5. Curristine T., Doherty L., Imbert B., Tang V., Wendling C., Doherty L. Budgeting in a Crisis: Guidance for Preparing the 2021 Budget, IMF COVID-19. IMF PFM Blog. 2020. July 28. URL: <https://doi.org/10.1787/budget-v5-art25-en>.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : Закон України від 10.10.2024 р. № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text>
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text>
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20/ed20220307#n5>

9. Open budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://open-budget.gov.ua>

References:

1. Krysovaty, A. I. (Ed.). (2024). Modern finance: Global challenges and contemporary trends. Monograph. Ternopil: Ekonomichna Dumka. 1011 pages [in Ukrainian].
2. Yefymenko, T. I. (2023). Public finance management during the state of war and post-war reconstruction of Ukraine: Scientific support for transformations. *Finance of Ukraine*, no. 1, pp. 7-25 [in Ukrainian].
3. Lytuy, I. O., & Medvedkova, N. S. (2023). The modern paradigm of state financial policy and its implementation under the conditions of war on the territory of Ukraine. *Finance of Ukraine*, no. 6, pp. 61-74 [in Ukrainian].
4. Tandberg, E., & Allen, R. (2020, May 18). Managing public investment spending during the crisis, special series on COVID-19. *IMF PFM Blog*. Retrieved from <https://blog-pfm.imf.org/en/pfmblog/2020/05/managing-public-investment-spending-during-the-covid-19-crisis>.
5. Curristine, T., Doherty, L., Imbert, B., Tang, V., Wendling, C., & Doherty, L. (2020, July 28). Budgeting in a crisis: Guidance for preparing the 2021 budget, IMF COVID-19. *IMF PFM Blog*. <https://doi.org/10.1787/budget-v5-art25-en>.
6. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine to ensure the balance of budget revenues during the state of war: Law of Ukraine No. 4015-IX of 10.10.2024. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text> [in Ukrainian].
7. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding taxation during the state of war: Law of Ukraine No. 3219-IX of 30.06.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> [in Ukrainian].
8. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding taxation and reporting during the state of war: Law of Ukraine No. 2118-IX of 03.03.2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20/ed20220307#n5> [in Ukrainian].
9. Open Budget. (n.d.). State budget portal for citizens. Retrieved from <https://open-budget.gov.ua>